

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA KICHIK FUNKSIONAL BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МАЛЫХ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

A COMPARATIVE STUDY OF SMALL FUNCTIONAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Rakhmonjon Rakhanov Rustambek o‘g‘li

Andijon davlat chet tillari instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida qo‘llaniluvchi kichik funksional birliklarning struktur-semantik hamda funksional xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Kichik funksional birliklar shaklan ixcham bo‘lishiga qaramay, til tizimida grammatik munosabatlarni ifodalash, ma’no nozikliklarini yuzaga chiqarish va nutqning kommunikativ samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda ingliz tilidagi artikllar, predloglar, bog‘lovchilar, yuklamalar va diskursiv birliklarning o‘zbek tilidagi muqobil vositalari bilan qiyosiy xususiyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kichik funksional birliklar, yordamchi so‘zlar, qiyosiy tilshunoslik, funksional grammatika, grammatik ma’no, ingliz tili, o‘zbek tili.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda til birliklarini o‘rganishda nafaqat ularning shakliy tuzilishi, balki nutq jarayonidagi vazifalari va kommunikativ imkoniyatlariga ham katta e’tibor berilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, kichik funksional birliklar alohida tadqiqot obyekti sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu birliklar mustaqil lug‘aviy ma’noga ega

bo'lmashligi yoki ma'nosi nisbatan umumiy bo'lishiga qaramay, gap tuzilishi, mazmuniy bog'lanish va pragmatik ta'sirni shakllantirishda faol ishtirok etadi.

Ingliz va o'zbek tillari tipologik jihatdan farqli tillar hisoblanadi. Ingliz tili asosan analitik xususiyatga ega bo'lsa, o'zbek tili agglutinatив tillar guruhiga kiradi. Shu sababli kichik funksional birliklarning grammatik vazifalari va ifodalanish usullarida sezilarli farqlar mavjud.

Asosiy qism

Kichik funksional birliklar tilshunoslikda odatda yordamchi so'zlar yoki grammatik-funksional birliklar sifatida qaraladi. Ular qatoriga artikllar, predloglar, bog'lovchilar, yuklamalar va ayrim diskursiv markerlar kiradi. Ushbu birliklar nutqda mustaqil predmet yoki hodisani anglatmaydi, balki boshqa birliklar o'rtasidagi munosabatlarni ifodalaydi.

Ingliz tilidagi eng muhim funksional birliklardan biri artikllardir. A/an va the artikllari otning noaniqlik yoki aniqlik ma'nosini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, I saw a student va I saw the student gaplari o'rtasidagi farq aynan artikl yordamida yuzaga keladi. O'zbek tilida esa artikl kategoriyasi mavjud emas. Ushbu ma'no ko'pincha kontekst, so'z tartibi yoki bir, o'sha, ma'lum bir kabi vositalar yordamida ifodalanadi.

Predloglar ham ingliz tilining muhim funksional birliklaridan hisoblanadi. In, on, at, for, with kabi predloglar makon, vaqt, sabab va boshqa munosabatlarni ifodalaydi. O'zbek tilida esa ushbu grammatik munosabatlar asosan kelishik qo'shimchalari va ko'makchilar orqali beriladi. Masalan, at the university birikmasi o'zbek tilida universitetda, with a friend esa do'sti bilan shaklida ifodalanadi. Bu holat ingliz tilidagi mustaqil funksional birliklarning o'zbek tilida morfologik vositalar orqali berilishini ko'rsatadi.

Bog'lovchilar ham ikki tilda muhim sintaktik vazifani bajaradi. Ingliz tilidagi and, but, or, because kabi birliklar gap qismlarini bog'lash va ular o'rtasidagi mantiqiy munosabatlarni ifodalashga xizmat qiladi. O'zbek tilida esa va, ammo, yoki, chunki kabi bog'lovchilar xuddi shunday funksiyani bajaradi. Biroq ularning qo'llanish chastotasi va uslubiy xususiyatlarida farqlar mavjud.

Bundan tashqari, zamonaviy pragmatik tadqiqotlarda diskursiv kichik birliklarga ham katta e'tibor berilmoqda. Ingliz tilidagi well, actually, just, you know kabi birliklar so'zlovchining munosabati, fikrni yumshatish yoki suhbatni boshqarish vazifalarini bajaradi. O'zbek tilida esa aslida, aytganday, shunchaki, bilasizmi kabi birliklar shu kabi pragmatik funksiyalarni bajarishi mumkin.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida kichik funksional birliklar umumiy kommunikativ vazifalarga ega bo'lsa-da, ularning grammatik shakli va qo'llanish mexanizmlari turlicha. Ingliz tilida grammatik ma'nolarni ifodalashda funksional so'zlarning roli yuqori bo'lsa, o'zbek tilida bunday ma'nolar ko'pincha qo'shimchalar orqali ifodalanadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillaridagi kichik funksional birliklarni qiyosiy o'rganish ikki tilning grammatik tizimi va kommunikativ xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu birliklar hajman kichik bo'lishiga qaramay, tilning mazmuniy, sintaktik va pragmatik imkoniyatlarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Ularni tadqiq qilish qiyosiy tilshunoslik, tarjima nazariyasi hamda chet tillarni o'qitish metodikasi uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Halliday, M.A.K. (1994). An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold.
2. Quirk, R., Greenbaum, S. (1985). A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman.
3. Yusupov, U.K. (2007). Tilshunoslikka kirish. Toshkent.
4. Sayfullayeva, R. va boshqalar (2019). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent.